

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

Олена Маленко

ПРОФЕСОР ЛІДІЯ АНДРІЇВНА ЛИСИЧЕНКО — НАУКОВЕЦЬ, ВЧИТЕЛЬ, ЛЮДИНА

Наукова діяльність представника Харківської філологічної школи, відомого українського лінгвіста, доктора філологічних наук, професора Лідії Андріївни Лисиченко розпочалася 1951 року після закінчення Харківського державного університету імені О. М. Горького та вступу до аспірантури. Її ідеї у галузі лексикології, семасіології, діалектології, психолінгвістики, когнітивістики, лінгвостилістики та лінгводидактики є логічним продовженням мовознавчих концепцій і положень, закладених у працях Ізмаїла Срезневського, Олександра Потебні, Дмитра Овсянико-Куликовського, Леоніда Булаховського.

Успішно захистивши ще у 50-х роках ХХ ст. кандидатську дисертацію «Особливості говірок східних районів (Куп'янського й Дворічанського) Харківської області» (науковий керівник професор Ф. П. Медведєв), Лідія Андріївна не полишила проблем діалектології — вона узагальнила й систематизувала свої наукові спостереження в новій монографії «Говірки Східної Слобожанщини: поліаспектний аналіз» (2013), що тільки-но побачила світ і чекає на вдячних читачів.

Науковий шлях професора Л. А. Лисиченко в Харківському педагогічному інституті імені Г. С. Сковороди розпочався 1955 року і став прикладом формування й становлення справжнього вченого від викладача, кандидата наук, доцента до завідувача кафедри, декана факультету, доктора наук, професора, науково-

го керівника численних кандидатських (30 робіт) і докторських (4 роботи) дисертацій з усієї України.

Наукова діяльність Л. А. Лисиченко впродовж перших п'ятнадцяти років викладання на кафедрі української мови ХДПІ була пов'язана з дослідженням лексичної семантики (монографія «Лексикологія української мови. Семантична структура слова» (1977). Ця проблематика в її теоретичному осмисленні мала подальший розвиток у докторській дисертації «Семантична структура слова в українській мові», яка була успішно захищена в Інституті мовознавства АН УРСР 1978 року.

У цьому дослідженні виявилися найголовніші риси творчої індивідуальності Л. А. Лисиченко — широта узагальнень, що спираються на ретельний аналіз великої кількості конкретних мовних фактів. Матеріалом для аналізу послужили віддієслівні іменники української мови, у яких особливо помітна структурна організація лексичного ресурсу. Однорідність описаних одиниць дозволила виявити типологічні нюанси семантичної структури слова й екстраполювати їх на інші класи слів.

Основною одиницею лексичної системи, за Л. А. Лисиченко, є значення слова, що в структурі багатозначної лексеми реалізовано лексико-семантичними варіантами. Структурно воно є складною одиницею, у якій взаємодіють компоненти, що виявляють різнорівневі кореляції між мовою та інтелектуальним й емоційним світом мовця.

Особливу увагу в дослідженні приділено явищу полісемії. Поліаспектне розв'язання цієї проблеми найповніше представлено в монографії «Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспект» (2008). Вивчення епідигматичних відношень у багатозначних лексемах авторка удокладнила характеристикою їх типологічної, смислової й логічної структури, зокрема дійшла висновку, що процеси метафоризації, метонімізації відбивають не тільки динаміку розвитку лексичного значення, а й на синхронному рівні відбивають семантичну структуру лексеми, забезпечуючи її тотожність.

У наукових пошуках Л. А. Лисиченко не обмежується структурно-семантичним аналізом лексики, а, розвиваючи цю тему, досліджує компоненти лексико-семантичної системи —

семантичне поле, лексико-семантичну групу, тематичну групу, — визначає сутність кожної з одиниць і їхнє місце не тільки в лексичній системі, а й у мовній картині світу.

Загалом царина наукових зацікавлень Л. А. Лисиченко відбиває динаміку часу й світоглядні тенденції доби. Вивчення мови художньої літератури спрямувало науковця на пошуки нових парадигм лінгвопоетичних досліджень. Антропоцентричні підходи до вивчення мови зумовили продуктивність теорії мовної картини світу та мовної особистості, що знайшло реалізацію в монографічному дослідженні «Лексико-семантичний вимір мовної картини світу» (2009). У мовній картині світу дослідниця виокремлює три рівні: *домовний* (ментальний), *концептуальний* (логічний) і власне *лінгвальний*. У центр теорії мовної картини світу поставлено психологічні аспекти, отже, актуалізовано роль людини як її творця і носія. Семантичні аспекти слова в мовній картині світу простежуються на основі аналізу компонентного складу лексичного значення, лексико-граматичних категорій як засобу формування мовної картини світу, встановлення кореляцій між одиницями концептуальної картини світу й лінгвальними явищами та ін.

Спираючись на наукову спадщину класиків психологічного напрямку в мовознавстві, зокрема О. О. Потебні, а також на праці Л. С. Виготського та К. Юнга, професор Л. А. Лисиченко виробила цілісну систему поглядів на мовну картину світу та взаємодію її рівнів. Особливо зацікавило вченого питання взаємозв'язку психологічного й лінгвального у формуванні мовної картини, зокрема вплив психологічних основ людини на мовну організацію її дискурсу. Спроба наукового аналізу цієї проблеми представлена в численних розвідках Л. А. Лисиченко, серед яких монографія «Мовний образ простору й психологія поета» (2001).

Вагомий внесок Л. А. Лисиченко в лінгводидактиці: вона підготувала ряд методичних рекомендацій для студентів-філологів з вивчення різних розділів мовознавства української і російської мов, науково-популярні видання для учнів («Бесіди про рідне слово», «Азбука культури поведінки»), орфографічний словник української мови, матеріали для учасників олімпіади школярів; навчальні посібники «Українська мова. 10-11

клас», «Українська мова. Практикум. 10-11 клас» (у співавторстві з О. О. Маленко)).

Із особливою пошаною ставиться Лідія Андріївна до рідного краю і до його видатних діячів. Це виявилось й у її величезній роботі з редагування двох колективних монографій — «Рідний край» і «Харків — моя мала батьківщина» (до яких і сама написала чимало сторінок) та в увазі до постаті О. Потебні й представників Харківської філологічної школи (І. Рижський, І. Срезневський, Л. Булаховський та ін.), харківських письменників (Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, М. Петренко, М. Семенко та ін.), які не тільки пропагували українське слово, а й виховували українського читача, прищеплюючи йому смак до української літератури, відстоюючи місце української мови й літератури у світовому літературному просторі.

З ініціативи професора Л. А. Лисиченко наприкінці 80-х років ХХ століття було відновлено діяльність Харківського історико-філологічного товариства, яке колись започаткували О. Потебня та М. Сумцов. Вона стала й першим головою оновленого товариства, пізніше передавши кермо молоді. Данина пам'яті славетних харків'ян ословлена в статті «Харків — колиська українського відродження».

Плідну наукову діяльність — понад 160 публікацій — професор Л. А. Лисиченко поєднує з великою допомогою молодим дослідникам, нікому й ніколи не відмовляючи в консультації та пораді. І студенти, й знані науковці завжди з увагою слухають виступи Лідії Андріївни на лекціях і наукових зібраннях, покладаючись на її професійний досвід й аналітичний розум, гостре відчуття часу в науковому поступі, сміливість і креативність мислення.

За великі заслуги в освіті й науці, у громадському житті країни професор Л. А. Лисиченко удостоєна численних урядових нагород, відзначена медалями і грамотами. Лідія Андріївна Лисиченко — людина своєї епохи, яка сформувала її дух, гідність, людські й суспільні чесноти та цінності. Вона несе по життю тепло в родину, пам'ять про згорьовані роки війни й радісні часи відбудови, зростання разом зі своєю країною й людьми, які йшли та крокують поруч з цією непересічною Жінкою, Людиною, Ученим.